

Junták, hippik és halálos hatalmak,
Egybeolvad a tömeg és elit,
Kihalnak a normatív kritikák,
De ameddig világ van valahol,
El nem felejtik, felszökell szívéből
A világ talányos titkosírása,
Rejtjeles runák rendszere, amit mi
A nyári égre ketten följegyeztünk.

Quod erat demonstrandum!

BATA IMRE

Szilágyi Domokos: Sajtóértekezlet

Szilágyi Domokos költészete a romániai magyar líra új hajtásával született, folyóiratokban az ötvenes évek végén, kötetben 1962-ben (*Álom a repülőtéren*) ismerték meg az olvasók. Páskándi Gézával és Lászlóffy Aladárral együtt azok közé tartozott, akik új élményeket, új hangot és új stílust hoztak a korábbi versriportok és verspublicisztikák után. Szilágyi az egyéniség megvalósításának tekintette a költészetet, visszaperelte a líra ősi személyességét, saját világáról, saját érzéseiről akart vallani. És legfőként eszméletének vívódásáról, felismeréseiről, egy olyan fiatalembernek a töprengéseiről, disszonáns élményeiről, aki a huszadik század közepén él, és a maga szemével látta, a saját bőrén érezte a kor, e „leghosszabb évszázad” válságait, küzdelmeit. Annak a nemzedéknek a gondolkodását szálaltatta meg, amely soha el nem múló, soha le nem zárható történelmi élmény gyanánt szorongta át a második világháborút, vett tudomást milliók haláláról, Auschwitzról, Hirosimáról; amely nem tud és nem akar felejteni. Innen ered költészetének történelemfilozófiai szkepszise, és innen ered a személyiségében oly súlyosan jelenlevő fájdalom, amely időről időre felidézi a borzalmakat (pl. *Halál árnyéka*, *Meštrović: Jób*).

De innen ered a teljesebb élet vágya is. Szilágyi heves érzékenységgel éli át azt a gondolatot, hogy az emberi élet egyetlen, meghosszabbíthatatlan és megismételhetetlen valóság, s hogy nem mindegy: ezt az életet mi tölti ki. Teljesebb, gazdagabb sorsra vágyakozik ezért; szenvedélyes, küzdelmes, nyugtalan életet akar. Nem kíván belesüppedni a köznapok unalmas világába, a kispolgári lét szűkös keretei közé. Inkább a drámai összecsapásokat vállalja, akár a megpróbáltatásokat, a szenvedéseket: „minden fájást muszáj megfájnóm — írja *Hétmérföldes csizma* című versében —, / ha szívem leég is tövig — / mert ez a föld a szívem földje. / És hát dolgozom, addig is, / amíg lábam beletörök / a negyvenkettes félcipőbe”. Ugyanez a gondolat visszhangzik a *Számvetésben*: „tizennyolc éves csodálatosságom nem ezt, nem amazt — mindent akart —: / nyugtalanságot, mert változást, örökkön-örökké, kívül-belül, / változást előre, országnyi, világnyi kint, végigcsinálni hittel, emberül...” E mindent akarás, e teljességvágy okozza, hogy az emberi életet, először is a saját életét „örökös újrakezdés”-nek tekinti (*Utóhang*), és a világtól azt várja, hogy: „egyszer oly burjánzó képzelettel látna a boldogság-csiholáshoz, mint / ahogy eddig a szenvedéseket gyártotta...” (*Hármasvers*). Ő maga mindenesetre működésbe hozza a saját „burjánzó képzetét”, és az avantgard költők jóvólátomásaihoz hasonló lendülettel és színességgel idézi maga elé annak a világnak a képét, amely majd egyszer, az emberi küzdelmek jutalmaként elkövetkezik. „Velünk száll minden, ami a szívünk-höz, az álmainkhoz tud igazodni, / benépesítjük az engedelmes úrt, mosolyaink kez-es bolygókon sétálnak, / felhők országútján menetelünk, és — nem álom ez — a

ma a holnapba árad...” — hirdeti már-már eufórisztikus indulattal *Álom a repülőtéren* című versének soraival.

A „klasszikus” avantgard jövőbe sugárzó optimizmusa szólal meg itt, s a „klasszikus” avantgard technikai érdeklődése, gépi csodáktól eredő ámulata van jelen Szilágyi Domokos verseiben is. Elsősorban az a csodálkozás és öröm, amelyet a repülőgép okoz; a repülő önála valóban a jövőben kiteljesedő civilizáció jelképe lesz. Az avantgard derű, a jövőt birtokló szenvedély azonban végül is ellentmondásos lehet csupán: a már említett tragikus élmények beárnyékolják az ódákat, az avantgardista himnuszokat. És Szilágyi Domokos költészetébe egy korszerűbb élmény (s ennek nyomán egy korszerűbb poétika) hatol: a diszharmoniókból építkező rend, a küzdelmes szintézis igénye, az a művészet, amelyet Bartók Béla neve jelez. Ő is felismeri azt, hogy a huszadik század közepén élő ember már más viszonyban van a világgal, mint a „klasszikus” avantgard mesterei; és hogy ez a viszony ellentmondásosabb, diszharmonikusabb, magába foglalja a fájdalom, a gyász, a csalódás és a szorongás motívumait. Ő is Bartókban látja ennek az új eszménynek a mesterét. „Fából faragott fájdalom, / kőbe kalapált gyűlölet, / allegro-barbaro-jelen, / polifon álom, ó, jövő, / rezdülő végig, / a megismeréstől a fölismerésig, / a céltudatos hurokon” — írja Bartók *Amerikában* című szép versében. És ugyanebben az ars poetica értelmű versben tesz hitet a küzdelem etikája, a nyugtalanságokból épülő nyugalom elve mellett: „Keserves és hosszú az út a léttől a megismerésig, a megismeréstől a fölismerésig. / A megismerés üdvözítő módja nem a megfogalmazás, hanem a teremtés. / A fölismerés a küzdelem. / Így születik a nyugalom: nyugtalanságok egyensúlya”.

A nyugtalanságra és a küzdelemre épülő költői etika természetesen módon teljesebb ki abban a közérzetben és lélekállapotban, amelyet Szilágyi Domokos *láz*nak nevez. A korlátozott és meg nem ismételt emberi életből egyetlen szenvedélyes küzdelem lesz; per, amely a korlátokat, a szűkre szabott létezés határait feszegeti: „Bepörölni a létet az elmúlásért” — mondja a költő, mintegy a költői program foglalata gyanánt. E perlekedő, küzdő, lázadó — és lázas vállalkozás jelenik meg nagy szimfonikus versében: az *Emeletek avagy a láz enciklopédiája* című kompozícióban és aztán a további szintetikus költeményekben (*Haláltánc-szvit*, *Kényszerleszállás*, *Napforduló*, *Hogyan írjunk verset*, *Ez a nyár*) is. Az erdélyi költő valóban a küzdelmes, lázas állapot enciklopédiáját teremti meg bennük, sorra veszi az emberi érzéseket, lehetőségeket, a köznapok kényszerű rendjéből kitörő emberi küzdelem változatait. A *Kényszerleszállás*ban így fogalmaz tömör költői vallomást: „egyetlen tudományom: az élveboncolás”.

Megjelennek verseiben a lázongó érzelmek áradó sodrású lírai kifejezői, szimfonikus szerkezetei, és megjelennek hirtelen fölszikkasztó ötletek is. A versek nemcsak a hagyományos költői logikát utasítják el, hanem már olykor az érthetőség határait is széttörik, hogy egyféle szürrealisztikus, rögtönzött lírai logikában kereszenek új lehetőségeket és új törvényeket. „Az ismeretek — olvassuk a *Hogyan írjunk verset* című szövegben — hajlamosak arra, hogy csak azt a jövevényt fogadják be, amelyik rájuk üt, logikájukhoz igazodik, kialakult törvények szerint él és ítél. A lehetőségek némi bátorságot és képzelőerőt igényelnek; innen nyílik az érthetőség visszaútja.”

Szilágyi Domokos bátran, sőt vakmerően él a képzelőerő, a rögtönzött logika, az ötlet lehetőségeivel. Bátran teheti, mert nagyszerűen, mondhatnám: tudós módon ismeri a költészetet, a magyar vers hagyományait, a világirodalom modern útjait. Ahogy a festészetben csak akkor van hitele a formaromboló és formateremtő kísérletnek, ha a mester (mint Picasso) tökéletesen használja a klasszikus rajztechnikát, a költészet forradalmárainak is az örökség maradéktalan birtoklásával kell bizonyítaniok. Szilágyi Domokos mindent megtanult, mindent ismer ebből az örökségből, ezért lehet hitele kísérletező szenvedélyének. Versei elárulják, hogy sokat tanult a klasszikusoktól: Csokonaitól, Babitstól, József Attilától, Szabó Lőrincától, a romániai magyar költészettől: Dsida Jenőtől, Salamon Ernőtől, Méliusz Józseftől és a modern

világlírától: Eliottól. Érett verseibe az angol költő módjára helyez el „intarzia”-szerű betéteket (Shakespeare-tól, Bartóktól, a régi magyar irodalomból); ám ezeket a saját mondanivalójával tudja átfűteni, a saját szövegéhez tudja hasonlítani.

Valójában egy új költői magatartást választ, rokonfarmát azzal, amit a strukturalizmuson okult neoavantgardista franciák vagy olaszok: nem „szép”, nem „formás”, nem „vallomásos” verseket akar írni, hanem verskompozíciókat akar *szervekeszteni*. Nem szóképekkel, metaforákkal és jelzőkkel akar hatást kiváltani, hanem szerkezeteivel, amelyekben az „idegen” szövegnek éppúgy helye és funkciója lehet, mint saját leleményeinek. Ezért vesz „búcsút a trópusoktól”, a líra hagyományos eszközeitől. Versekből, ötletekből, idézetekből, sőt tipográfiai megoldásokból szervezi meg a költeményt. De — és talán vállalkozásában ez a legrokonzensvesebb — mindegyre visszautal az örökség, a hagyomány elemeire. *Ez a nyár* című versében, miután fortissimóban zengette fel a trópusoktól való búcsúzás motívumát, Dsida Jenő *Nagycsütörtök* című remekére utal: „s most és mindörökké, kérges reménnyel, várunk a hajnali csatlakozásig”. Ez a hang: a klasszikusok fájdalmát, felelősségtudatát és reménységét idéző rejtett szöveg teszi oly vonzóvá Szilágyi Domokos neoavantgard kísérleteit.

POMOGÁTS BÉLA

Somlyó György: A mesék második könyve

Különleges, eredeti, s költői alkatának nagyon megfelelő kifejezésmódot és verstípust teremtett magának Somlyó György a „mesék”-kel. Hogy szubjektíve mennyire otthon érzi magát benne, arra az immáron csaknem egy évtizede sorjázó meseversek törés nélküli folyamatossága önmagában is kellő bizonyíték; s hogy objektíve is szerencsés találkozása ez tárgynak és lírikusi adottságnak, azt mindennél jobban elárulja a költemények tartósan jó színvonala. Semmi jel nem mutat ugyanis arra, hogy közben önmaga ismétlésére kényszerülne, vagy hangja már fáradtabb lenne, mint ahogy arra sem, hogy e verstípusban adott lehetőségek kiaknázása tekintetében kimerülőfélben volna. Ellenkezőleg: kiteljesedésről van itt szó.

A klasszikus értelemben vett mese mindig a reális és fiktív, a valós és valótlan sajátos ötvözet, s végeredményben Somlyó verseinek absztrakt képlete is ugyanez. Ezen az általános hasonlóságon belül persze nagyon lényeges különbségek is vannak. A somlyói „mese” alapszituációja: a valóságos tény, történet, dolog, jelenség szembesítése elgondolt variánsával, esetleg éppen ellentétével. Méghozzá úgy, hogy eme ellentétezésben a mérleg nyelve sohasem billen el a csak a fantáziában élőnek diadala felé, de az *esetleges másféleképp*-nek felvillantásával és megsejtetésével olyan gondolati tanulságoknak és érzelmi átéléseknek nyit kaput, amelyek enélkül rejtve maradtak volna.

Másképpen megfogalmazva: Somlyót az emberi sorslehetőségek végtelensége és megvalósulásuk végessége izgatja elsősorban, de ebben az ellentmondásban a fix pont számára mégis és mindvégig a valóság. A „mi lett volna belőlem, ha...” és a „ha most más történe, mint ami van”, vagy a „mi lenne, ha ehelyett amaz tenném” típusú kérdések mélyén egyáltalán nem a valóság elrúgásának vagy mellőzésének szándéka húzódik meg. Éppen ellenkezőleg: a realitás talaján álló összevetésből, töprengésből széles lehetőségtávlatok tudatosítására és megéreztetésére nyílik a költő számára út. Somlyó egy pillanatig sem válik álmodozóvá, misztikussá, fatalistává vagy a „minden mindegy” relativistájává, hanem — mintegy elegyítve a *Marcus Aurelius* Kosztolányijának „ez van”, „ez nincsen” pontos különbségtévését Karinthy „mi lenne, ha...” szemléletmódjával — szinte kényszerít bennünket arra,